

В.І.ЗЕЛЕНИЙ,

кандидат педагогічних наук, доцент (м.Київ);

М.І.ЗУБОК,

кандидат військових наук, професор (м.Київ)

Патріотичне виховання як одна із функцій сучасного навчального закладу

Матеріали статті розкривають роль навчальних закладів у формуванні патріотичних почуттів сучасних молодих людей. Автори вказують, що в основу формування сучасного патріотизму має бути покладено виховання відповідальності за рівень свого розвитку та характер поведінки. Виходячи з цього пропонується зміст навчально-виховного процесу доповнити патріотичною складовою, яка базується на принципі гуманітарно-патріотичного забезпечення. Крім того, в статті акцентується увага на провідній ролі навчальних закладів у патріотичному вихованні, перетворенні їх в сучасних умовах в органи з координації діяльності всіх суб'єктів виховного процесу.

Ключові слова: *патріотизм, патріотичні відчуття, патріотичне виховання.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Перетворення, які в останні роки відбувалися в суспільстві, свідчать про певні якісні його зміни, реальний перехід в історично новий стан, який деякі дослідники називають як цивілізаційний злом [7]. Зазначені перетворення мають глобальний характер, оскільки торкаються практично всіх сфер життєдіяльності людини: соціальної, економічної, культурної, політичної, демографічної та ін. Зазнала суттєвих змін система взаємовідносин людей. Змінилися погляди, моральні орієнтири, порушились етичні норми. Через це відбулась дезорієнтація людей, що обумовило підвищення у них емоційної напруженості, тривожності і, як наслідок, викликало масовий соціально-психологічний стрес. Все це значним чином позначилось на духовному та фізичному здоров'ї людей.

Особливо це стосується молоді. Молоді люди, не обтяжені наслідками ідеологічного впливу комуністичної теорії, сприйняли сьгоднішні реалії як однозначну безальтернативну умову своєї життєдіяльності, в якій і сформувалася їх поведінка. Сучасна молода людина живе в якісно новому просторі, нових ритмах, під впливом величезного пресингу неранжированої, часто хаотичної інформації. Концентрований вплив сучасних реалій життєдіяльності разом з діяльністю молоді, яка постійно розвивається, формує особливі відносини молодих людей між собою, суспільством, державними інституціями, нормами, що генеруються правовими актами та моральними принципами. Особливістю цих взаємовідносин є зміна певних орієнтирів в поведінці молодих людей, насамперед в емоційно-вольовій та мотиваційній сферах, моральних цінностей, поява нових потреб і нових можливостей для їх реалізації. За таких умов певна частина цінностей, яка історично панувала у суспільстві, не тільки зазнала кардинальних змін, а й деякі з них взагалі зникли з взаємовідносин. Взаємодопомога, співчуття, толерантність, відповідальність, працелюбність, доброта, відданість – ці риси все рідше можна зустріти в поведінці і взаємовідносинах молодих людей. Складність умов життя формують нові риси та цінності: недовіру, егоїзм, пасивність, уникнення труднощів, користь, всюдозволеність тощо. Формування таких рис та цінностей є фактором, який об'єднує молодих людей та посилює так звані горизонтальні зв'язки, на основі яких будуються різні угруповання молодих людей, у тому числі й антисоціального спрямування. Значна частина молоді втратила інтерес до суспільної діяльності, зросли скептицизм, громадська пасивність, соціальна інфантильність, конфліктність. Це і не дивно, бо у формуванні патріотизму, моральності, громадянської позиції у наших громадян випало більше ніж десятиліття, порушився процес спадкоємності поколінь.

На тлі такої ситуації молоде покоління досить інтенсивно втрачає одну з найважливіших для суспільства цінностей – патріотизм. Концентруючи такі якості, як любов до Батьківщини, відданість своєму народу, активну участь у розбудові держави, готовність до самопожертви заради її незалежності, патріотизм виступає ключовою складовою ідеології національної безпеки країни. Саме в цьому і полягає актуальність патріотизму та важливість питання щодо збереження і розвитку в людях такої моральної цінності. Саме патріотизм формує ту духовну силу, яка визначає життєву позицію та поведінку людини у суспільстві.

Небезпечність сьгоднішньої ж ситуації полягає в тому, що, з одного боку, суспільна криза та життєві негаразди призвели до втрати у людей, особливо молодих, певних якостей, насамперед тих, які формують патріотизм, а з іншого – викривили розуміння самого поняття патріотизму, підмінили його зміст іншими формулюваннями та пов'язали з іншими категоріями. Перше місце сучасна молодь (за результатами практичної роботи авторів із студентами у вітчизняних ВНЗ) надає цінностям особистого життя: здоров'ю, добробуту, сімейному благополуччю. Значна частина молодих людей мріє про

можливість організувати своє життя за кордоном. Отже, матеріальні цінності у свідомості молодих людей усувають (якщо вже не усунули) духовні, які є основними у формуванні патріотизму.

Водночас значна частина молоді бачить можливість прояву патріотизму в армії, на війні чи у воєнних конфліктах, деякі з них ототожнюють патріотизм з націоналізмом. Разом з тим переважна більшість молодих людей сприймає патріотизм лише пасивно, не виявляючи соціальної активності своєї особистості. Таким чином, патріотизм, з погляду молоді, має обумовлюватись наявністю певних умов, які б мотивували його формування та реалізацію. Відсутність же таких умов призводить до відсутності або примітивізації патріотизму.

Аналізуючи різні підходи науковців та інших авторів до розуміння патріотизму, його складових [1,3,6], а також отримавши певні результати наукового спостереження за станом формування патріотизму в існуючих умовах, автори дійшли висновку, що основу патріотичних якостей людини має складати відповідальність кожної особистості за свою поведінку, стан свого здоров'я, рівень знань, результати роботи тощо. Отже, патріотизм має формуватися на основі виховання відповідальності. Враховуючи той факт, що патріотизм не передається у спадок, а формується у процесі всього життя, а також те, що така якість особистості є не лише її цінністю, а і здобутком країни, формування патріотизму виступає загальнодержавним завданням. Рівень патріотизму сучасної молоді має стати стратегічним ресурсом України XXI століття.

Яким чином і де може бути забезпечено таке виховання? Відповідаючи на це питання, автори акцентують увагу на сфері освіти. Освітні заклади – це те, без чого не обходиться жодна людина, причому стикається з ними у віці, коли процес виховання є найбільш доступним і результативним. Тому роль освітніх закладів у формуванні патріотизму молодих людей, вихованні їх відповідальності є провідною. Більш того, освітні заклади нині є чи не єдиними установами в державі, де виховний процес ще не зник та проводить жити і впливати на поведінку молодих людей.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Патріотичному вихованню приділяли увагу вітчизняні та іноземні науковці, фахівці (К. Ушинський, В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Русова, Ю. Руденко, О. Абрамчук, М. Фіцула, Л. Хомич, Г. Ложкін, Д. Фельдштейн, В. Єремїна, Г. Рудов та ін.), які розглянули як сутнісні питання патріотизму, так і окремі аспекти його формування.

Формулювання цілей статті... Базуючись на їх працях та результатах власних досліджень, автори мають на меті в даній статті обґрунтувати роль навчальних закладів у формуванні патріотизму у сучасної молоді на основі виховання високої відповідальності.

Виклад основного матеріалу... Виходячи з цього, автори подають власну точку зору щодо методики роботи навчальних закладів з патріотичного виховання молоді.

Насамперед, автори виходять з того, що молодь за всіх умов завжди виступала рушійною силою суспільства. Наприклад, у колишньому СРСР усі великі економічні проекти, ідеолого-патріотичні програми КПРС реалізовувались через молодь. Та і всі політичні зміни в країнах пострадянського простору, в тому числі в Україні, забезпечувались через молодіжний рух. Таким чином, молодь завжди була в авангарді економічних, соціальних, політичних перетворень. Разом з тим у 90-ті роки XX ст., коли державні інститути втратили свій вплив на молодь, роль держави стосовно молоді взяли на себе окремі політичні сили і почали використовувати особливості молодіжного руху з власною метою. За таких умов об'єктивно сформувався специфічний тип поведінки молоді – виконання певних робіт, мітинги, демонстрації за гроші, тобто штучно було усунуто самостійну роль молоді в розвитку суспільства. За таких умов та практично абсолютної свободи молодь позбавили організованості та спрямованості своїх дій у загальнодержавному масштабі. Очевидною стає необхідність залучення молоді до участі у різного роду національних програмах та проектах, одним із яких і має стати сфера освіти. Виходячи з цього, молодь у навчальних закладах має сприйматись не як об'єкт навчання, а як рівноправний учасник навчально-виховного процесу. Тільки за таких умов можна досягти позитивного результату у формуванні молоді людини як патріота.

Враховуючи вищенаведене, автори вважають, що сучасний навчально-виховний процес насамперед має надати молодим людям знання про їх можливості стосовно формування в сучасних умовах їх власного фізичного та психічного здоров'я, інтелектуального капіталу, можливих шляхів свого самовираження та реалізації себе в суспільстві, колективі, сім'ї. Отже, створити умови, за яких молода людина об'єктивно могла б отримати відповідь на питання: Хто я і яка моя роль у цьому житті? Отримання таких знань допоможе об'єктивніше зорієнтуватись у виборі професії, визначити свої можливості щодо отримання та реалізації знань, обґрунтовано підходити до оцінки й участі у різного роду політичних подіях, економічних та соціальних проектах, а також сприятиме відповідальному ставленню до свого фізичного та інтелектуального ресурсу, можливостей щодо його реалізації в процесі своєї життєдіяльності.

Слід також звернути увагу і на те, що сучасний навчально-виховний процес здійснюється в умовах глобальної інформатизації. З одного боку, інформація, що надається засобами масової інформації, значно

цікавіша і актуальніша тієї, що отримується з певних дисциплін, а з іншого – одночасно отримується і тими, хто здобуває знання і тими, хто навчає. Враховуючи різні можливості щодо сприйняття даної інформації, кожна з категорій навчального процесу по-різному оцінює її та реагує на неї. За таких умов нерідко виникає протиріччя між змістом навчального процесу та реаліями життя, які спостерігає та отримує з комунікаційної сфери молода людина. Порушується об'єктивність процесу формування знань, що призводить до зниження відповідальності за їх якість. Тут слід звернути увагу на те, що однією із складових відповідальності має бути професіоналізм, формування якого неможливе без об'єктивності знань. Таким чином, недостатність професійної підготовки негативно впливає на рівень відповідальності людини перш за все через невпевненість її у своїх професійних якостях.

За таких умов гостро постає питання адаптації технологій навчального процесу до особливостей сучасного інформаційного простору. Такі технології мають передбачати поєднання навчального матеріалу не тільки з реальною практикою, а й з реакцією інформаційного простору на таку практику. Більш того, такі технології мають обов'язково включати оволодіння методиками оцінки реакції інформаційного середовища на процесів життєдіяльності суспільства з тим, щоб молода людина могла самостійно сформувати максимально об'єктивні знання.

Одним із важливих факторів виховання відповідальності є підтримання належної дисципліни навчального процесу. У даному аспекті під дисципліною навчального процесу автори розуміють суворе дотримання встановленого його регламенту як педагогами, так і учнями та студентами. Змістом такого регламенту буде чітка побудова навчального процесу, перш за все дотримання структурно-логічної послідовності підготовки фахівців, єдині науково обґрунтовані критерії та методики контролю й оцінки рівня підготовки учнів та студентів, встановлення відповідного порядку проведення аудиторних занять та самостійної роботи. Враховуючи особливості європейських стандартів освіти, на які останнім часом орієнтується Україна, одним із важливих факторів посилення дисципліни навчально-виховного процесу, а з ним і відповідальності учнів та студентів за результати навчання, є організація їх самостійної роботи. Перенесення акцентів з аудиторного навчання на самостійну роботу вимагає не тільки відповідних організаційних перетворень, а й формування певного менталітету в усіх сторін навчального процесу. Усвідомлення важливості і необхідності самостійної роботи з оволодіння знаннями забезпечить відповідальне ставлення до якості власних знань, допоможе об'єктивно оцінювати свої можливості щодо їх реалізації.

На жаль, на сьогодні цей напрямок оволодіння знаннями в організації навчально-виховного процесу має поки що формальний характер і не відіграє тієї ролі, яка йому має бути відведена згідно з ідеологією європейської освіти.

Продовжуючи тезу щодо формування відповідальності в поведінці молодих людей як основі їх патріотизму, слід звернути увагу і на те, що навчально-виховний процес не повинен стояти осторонь формування у молодих людей таких якостей, як здатність захищати себе від впливу негативних факторів соціального середовища. Насамперед захисна функція поведінки людини має базуватись на фундаментальних та прикладних знаннях, отриманих у школі та ВНЗ. Турбота про себе (бути грамотним і здоровим) як основна умова захисту особистості в сучасному суспільстві має бути нарізним каменем безпечної поведінки кожного громадянина, а загалом – основою здорової нації, що буде виступати одним із базових принципів національної безпеки країни. Тут навчально-виховний процес як за своїм змістом, так і організацією має сформувати правильне розуміння ролі знань у формуванні здатності людини на їх основі протистояти різним факторам негативного впливу суспільних взаємовідносин, забезпечувати свою живучість за будь-яких суспільних перетворень чи змін.

За сучасних умов виникає необхідність звернути увагу ще на одну складову ролі навчально-виховного процесу у формуванні відповідальності та патріотизму молодих людей, а саме: на формування умінь та навичок приймати самостійні рішення в ситуаціях вибору, прогнозувати їх можливі наслідки. Впевненість у своїх знаннях, опанування різних методик їх практичного використання позбавить молодих людей необґрунтованих коливань під час прийняття рішень. Водночас навчально-виховний процес має більше акцентувати увагу на практичну підготовку фахівців, що вимагає перегляду стандартів освіти, організації навчання, методик викладання дисциплін, кардинальної перебудови навчально-методичного забезпечення, особливо підвищення ролі самостійної роботи студентів та учнів.

Звичайно, патріотичне виховання неможливе без оволодіння системою загальнолюдських та національних цінностей. На жаль, можна констатувати, що країна на сьогодні втратила систему формування таких цінностей. Робота в цьому напрямку здійснюється лише на декларативному рівні без будь-якої системи. Про які цінності можна говорити, коли в основу пропаганди в країні покладено активне висвітлення лише негативних факторів політичного, економічного, суспільного життя, протидіє окремих політичних еліт, аморальної поведінки тощо. Негатив набув головного чинника у висвітленні будь-яких подій в країні та їх характеристиках. На тлі такої ситуації ті фрагментарні зусилля навчальних закладів з виховання загальнолюдських та національних цінностей вступають у протиріччя з глобальним інформаційним впливом, що формується в реальному інформаційному

середовищі. Більш того, при такій ситуації відсутня цілісність виховання людини-патріота, внаслідок чого випускники навчальних закладів у більшості своїй не є активними самостійними носіями цінностей патріотичного характеру, а навпаки, швидкість руйнування патріотичних цінностей значно зростає. Нові ж цінності настільки суттєво різняться від традиційних, що їх патріотичний зміст залишається не завжди зрозумілим. За таких умов мабуть того обсягу патріотичної спадщини у змісті освіти, що надається навчально-виховним процесом, недостатньо для формування як наведених вище цінностей, так і патріотичних основ поведінки молодих людей взагалі.

Сучасний навчально-виховний процес основну увагу приділяє розвитку молодих людей як носіїв відповідних функцій, інформації, інтелекту і мало забезпечує їх розвиток як людини-патріота. Тому, мабуть, слід погодитися з думками тих авторів [3], які пропонують актуалізувати патріотичну складову всіх рівнів освіти: дошкільної, початкової, загальної, професійної, духовної, додаткової тощо. Орієнтиром консолідації може бути принцип гуманітарно-патріотичного забезпечення змісту освіти, основними напрямками реалізації вказаного принципу можуть бути:

- формування у дітей та учнів цілісного уявлення про національну патріотичну спадщину, її зв'язків з такими складовими поведінки людини, як духовність, здоровий спосіб життя, толерантність, моральність;

- виховання молодих людей як носіїв соціальної функції, зберігачів і продовжувачів національної патріотичної спадщини;

- формування компетентності, ерудиції, професійної майстерності як основи відповідального ставлення до будь-яких суспільних чи виробничих завдань;

- привнесення „патріотичного виміру” у всі сфери навчального процесу та життєдіяльності молодих людей;

- введення нового підходу до вивчення навчальних дисциплін, який би передбачав зміну акцентів у оволодінні знаннями з пояснення до самостійного опанування, із загальності до унікальності, з фрагментарного вивчення до цілісно-інтегрованого перетворення.

Враховуючи, що навчальний матеріал за своїм змістом характеризується переважно як концентрований досвід, сформований попередньо суспільством, тут важливим буде вивчення не тільки і, мабуть, не стільки самого досвіду, як формування сучасного ставлення до нього. Такий підхід буде передбачати гармонійне поєднання формування як власне професійних знань, так і творчого підходу до їх використання. А крім того, за таких умов формується критеріальний підхід до оцінки ролі об'єктів (у тому числі знань, змісту навчального матеріалу, інформації взагалі), що оточують людину, можливостей їх зміни та розвитку. У свою чергу, такі оцінки виміру об'єктів можуть виражатись у відповідних принципах та нормах, у тому числі моральних ідеалах, що зробить пізнавальний процес більш усвідомленим, зрозумілим і спрямованим.

Слід також звернути увагу і на те, що в багатьох випадках сьогодні патріотичне виховання ототожнюється з військово-патріотичним, а виховний процес, як правило, спрямований на виховання рис захисника Вітчизни. Такий одномірний підхід догматизує лише один із багатьох показників патріотизму і породжує обмеженість ролі патріотизму в поведінці людини. Розглядаючи багатогранність як самого патріотизму, так і процесу його формування, необхідно зазначити, що нині навчально-виховний процес опинився розірваним поміж сім'єю, школою, ВНЗ, соціально-культурним та інформаційним середовищем. Усі ці складові не тільки творчо не взаємодіють, а й часто протистоять один одному. Введення платних послуг в освіту суттєво знизило вплив системи позасімейного виховання. Молодь не отримує того, без чого не може бути сформована не тільки патріотична особистість, а й взагалі повноцінна доросла людина. Усуненню такої ситуації може сприяти діяльність навчальних закладів щодо координації вихованого процесу, залучення до нього сім'ї, громадських об'єднань, засобів масової інформації, армії, інших державних інституцій. Це допоможе зберегти зв'язки між поколіннями, ціннісні орієнтації, національні патріотичні традиції.

Визначаючи провідну роль навчальних закладів у вихованні сучасної молоді, автори зазначають, що через різного роду реформи, які проводяться в системі освіти, намагання адаптувати до європейських стандартів, навчальний процес поступово почав змінювати пріоритети, віддаючи перевагу не особистості, а дидактичній його складовій. Тому заплановані підходи в організації і змісті навчального процесу часто не наближаються до суб'єктів навчання, а навпаки, віддаляються від них, не кажучи вже про виховну складову.

Висновки... Таким чином, автори, орієнтуючись на вказаний вище принцип гуманітарно-патріотичного забезпечення змісту освіти, головну мету навчально-виховного процесу вбачають у формуванні патріотичної свідомості молодих людей. Основними компонентами формування такої свідомості можуть бути знання (як історична національна спадщина), відношення (об'єктивна оцінка фактів історії, науки, культури, суспільного життя) і діяльність (готовність до реалізації себе у своїй країні). Саме такі складові більш за все будуть формувати усвідомлену відповідальність за свої можливості, поведінку і діяльність, що може викликати, у свою чергу, задоволення отриманими

результатами, умовами та можливостями їх досягнення на Батьківщині. А це і буде складовою патріотичної свідомості.

Оволодіння патріотичною свідомістю дає змогу більш якісно та ефективно впливати на поведінку людини, тобто, патріотичну свідомість потрібно мати учням, студентам та тим, хто забезпечує навчально-виховний процес. К. Д. Ушинський вважав, що патріотизм є не тільки важливим завданням виховання, а й його потужним педагогічним засобом. Тому, розглядаючи патріотичне виховання у навчальних закладах, слід мати на увазі педагога-патріота, який передає свої знання та формує відповідні вміння і навички в учнів і студентів з позицій патріотизму, високої культури та любові до своєї Вітчизни. Отже, важливою складовою професійної майстерності педагога, вчителя мають бути відданість своїй справі, висока відповідальність, глибокі знання історичної національної спадщини за своїм фахом, об'єктивне розуміння сучасних соціально-політичних процесів та перетворень, а також толерантність і вміння гармонізувати свою поведінку з учнівським та студентським середовищем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів / О. В. Абрамчук, М. М. Фіцула. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2008. – 139 с.
2. Головатий М. Болонський процес і проблеми модернізації національної освіти в Україні / М. Головатий // Персонал плюс. – 2007. – № 44 (247) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/247/2684.html>.
3. Еремина В. Опыт российской и советской школы по формированию человека-патриота и его развитие в условиях социальных перемен / В. Еремина // Пути и средства модернизации образовательной системы : материалы науч.-практ. конф. 24–25.04.2009. – М. : МПСИ, 2009. – Ч. II. – С.27–31.
4. Зубок Н. Психолого-педагогические проблемы современного образования / Н. Зубок // Известия АПСН. – М. : изд-во МПСИ, 2008. – Ч. 1, № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gnpbu.ru/cgi-bin/irbis64r_71/cgiirbis_64.exe.
5. Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.1999 р. № 1697 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/data2008/base57/ukr57842.htm>.
6. Хомич Л. О. Виховання громадянської відповідальності у студентської молоді / Л. О. Хомич // Збірник наукових праць ПДПУ ім. В. Г. Короленка. – Полтава : ПДПУ, 2005. – Вип. 5(44). – С.37–44.
7. Фельдштейн Д. И. Сущностные особенности современного Детства и задачи теоретико-методологического обеспечения процесса образования / Д. И. Фельдштейн // Педагогика. – М. : МПСИ, 2009. – №1. – С. 8–14.

Аннотація

В.И.Зелёный, Н.И.Зубок

Патриотическое воспитание как одна из функций современного учебного заведения

Материалы статьи раскрывают роль учебных заведений в формировании патриотических чувств современных молодых людей. Авторы отмечают, что в основу формирования современного патриотизма должно быть положено воспитание ответственности за уровень своего развития и характер поведения. Исходя из этого, предлагается содержание учебно-воспитательного процесса дополнить патриотической составляющей, базирующейся на принципе гуманитарно-патриотического обеспечения. Кроме того, в статье акцентируется внимание на ведущей роли учебных заведений в патриотическом воспитании, превращении их в современных условиях в органы по координации деятельности всех субъектов воспитательного процесса.

Ключевые слова: патриотизм, патриотические чувства, патриотическое воспитание.

Summary

V.I.Zelenyi, M.I.Zubok

Instilling Patriotism as one of Functions of Modern Educational Institution

Information provided in the article highlights the role of educational institutions in formation of patriotic feelings of modern youth. The authors believe that instilling responsibility should be taken as a basis of development and conduct for the formation of modern patriotism. Of these considerations it is proposed to supplement educational process with patriotic element based on the principle of humanitarian-patriotic ensuring. In addition, the article underlines the leading role of educational institutions in instilling patriotism and their transformation under modern conditions into the coordinating bodies of all subjects of educational process.

Key words: patriotism, patriotic feelings, instilling patriotism.

Дата надходження статті:

„17” червня 2009 р.